

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Процес становлення профілактики штучного переривання вагітності являє собою довготривалий період в історії людства, починаючи від прадавніх часів і до сьогодення. Сформувати цілісну систему профілактичних заходів вдалося лише в другій половині XX століття. В Україні система профілактичних заходів перебуває в стані активної розробки.

Ключові слова: штучне переривання вагітності; профілактика; історія профілактики штучного переривання вагітності; законодавство, що регулює питання штучного переривання вагітності; Міжнародна федерація планування родини.

Процесс становления профилактики искусственного прерывания беременности представляет собой длительный период в истории человечества, начиная с давних времен и до современности. Сформировать целостную систему профилактических мероприятий получилось только во второй половине XX столетия. В Украине система профилактических мероприятий пребывает в состоянии активной разработки.

Ключевые слова: искусственное прерывание беременности; профилактика; история профилактики искусственного прерывания беременности; законодательство, регулирующее вопросы искусственного прерывания беременности; Международная федерация планирования семьи.

Becoming prophylaxis of abortion is an of long duration period in history of humanity, beginning from the most ancient times and to the present. Forming the integral system of prophylactic measures is succeeded only in the second half of XX age. The system of prophylactic measures is in a state of active development in the Ukraine.

Key words: abortion; prophylaxis; history of prophylaxis of abortion; legislation regulative the questions of abortion; International federation of planning of family.

Штучне переривання вагітності є однією із масштабніших проблем сучасності. Адже, як свідчить статистика, щороку в світі здійснюється більш ніж 40 млн операцій зі штучного переривання вагітності, тоді як в Україні ця цифра наближається до мільйона. Це негативно впливає на стан репродуктивного здоров'я громадян та на демографічну ситуацію в країні. Така кількість абортів свідчить також про руйнацію моральних та родинних цінностей.

Статистика свідчить про неймовірні темпи зростання кількості абортів у всьому світі і в Україні зокрема, вражають дані про аборти в підлітковому віці. Питання абортів несе в собі багатоаспектні проблеми. Адже аборт має надзвичайно негативні фізіологічні наслідки для організму жінки, які можуть викликати навіть безпліддя і ряд гінекологічних захворювань. Але не менш шкідливим є вплив абарту на психіку жінки, її подальше життя. Також слід згадати і

про соціальні наслідки – руйнування суспільних цінностей, норм моралі і, звичайно, позбавлення права на життя майбутньої дитини.

Саме з огляду на таку чисельність операцій та на ту сукупність різноманітних негативних наслідків, до яких вони призводять, світовим співтовариством та кожною державою окремо було розроблено систему профілактичних заходів. Але існуючий сьогодні профілактичний комплекс має довгу історію свого становлення, яка починається ще з прадавніх часів. З огляду на вищесказане, метою даної роботи виступає аналіз та розкриття узагальненого матеріалу стосовно історії становлення профілактики штучного переривання вагітності.

Досягнення поставленої мети можливе через вирішення низки завдань, найважливішими з яких є:

- 1) проаналізувати теоретичний матеріал стосовно історії профілактики штучного переривання вагітності;

- 2) узагальнити та систематизувати підібраний матеріал стосовно профілактики штучного переривання вагітності у хронологічному порядку;
- 3) розкрити теоретичний матеріал стосовно основних аспектів реалізації профілактики штучного поривання вагітності в сучасній Україні та за кордоном.

Питання історії становлення профілактики штучного переривання вагітності розглядали у своїх працях такі науковці, як Бойко І., Вустенко В., Лебіна Н. та Романовський Г. Особливої уваги заслуговує праця Бойка І., в якій досить детально розкрито питання ставлення до штучного переривання вагітності у давні часи, методи боротьби з масовим вчиненням абортів. Романовський Г. у своїй праці розкрив питання становлення законодавства Російської імперії стосовно штучного переривання вагітності, його заборони та легалізації.

Як свідчать історичні дані, до штучного переривання вагітності вдавалися ще за багато століть до нашої ери, використовуючи при цьому різноманітні засоби. Сьогодні достеменно невідомо, хто і коли вперше зробив аборт, яким чином і чому. Детальні вказівки про способи штучного переривання вагітності можна знайти у відомому єгипетському папірусі Еберса (1760 р. до нар. Ісуса Христа). Народам Сирії, Вавилону, Індії, Китаю, Персії та інших стародавніх країн також були відомі різні способи знищення плоду. Зрозуміло, що в законодавстві Давнього Риму і Греції питання життя плоду не охоронялося. Аборти були досить поширеними серед рабниць, праця яких могла бути в найбільшій мірі експлуатованою за відсутності турбот про власних дітей. Відомо, що римлянки широко застосовували аборти з метою збереження краси, за що їх висміювали та осуджували [1].

Багато мислителів і філософів того часу схвалювали аборт. Зокрема, Аристотелю належить висловлювання: «Якщо в шлюбі народжуються діти всупереч очікуванням, то плід може бути вбитий ще до того, як почне відчувати життя» [5]. У своїй праці «Політика» він рекомендував не лише аборти, але й дітовбивство у разі існування ризику появи дитини з певними фізичними чи розумовими вадами. Також філософ виступав за вчинення абортів у випадках перенаселення. Платон, у свою чергу, в праці «Республіка» робить наголос на тому, що вагітні старше 40 років зобов'язані зробити аборт, адже вагітність у цьому віці була пов'язана з більш високою смертністю матерів і більшою частотою появи різних вад у розвитку плода. Таке ставлення до дітей обумовлене недостатніми знаннями в області медицини і соціально-політичним становищем у країні. Аборт і дітовбивство вважалися абсолютно логічними і розумними альтернативами перенаселення, голоду і соціальної невлаштованості. В епоху занепаду Римської імперії заможні громадяни не бажали мати ні дітей, ні сім'ї. Тобто в цей історичний період жодного наголосу на

необхідності проведення профілактичних заходів у житті суспільства не робилося.

Однією із небагатьох культур давнини, в якій існувало повне засудження абортів і карання за його вчинення смертною карою, була культура давнього Перу. Заборонений був аборт і в стародавній Персії. Згідно із законами Ману (у стародавній Індії), аборт був заборонений особам, які належали до привілейованих каст, з метою збільшення їх чисельності і політичного значення, але для селян такої заборони не існувало. Але з часом ставлення до штучного переривання вагітності почало змінюватись і в інших культурах. Зокрема, вже Цицерон виступав за покарання жінки, яка вчинила аборт: «Жінка має бути покарана за вигнання плоду, так як вона краде у республіки передбаченого для неї громадянина...» [5]. Тобто представники влади почали розуміти ту загрозу, яку несе в собі аборт, як для здоров'я жінки, так і для суспільства. Звичайно, профілактичні заходи в сучасному їх розумінні в той історичний період ще не реалізовувалися, але все-таки робилися перші спроби заборонити даний вид операційного втручання, виходячи із розуміння його негативних наслідків. Такий підхід підкреслюється відомою і до сьогодні клятвою Гіппократа, яка є професійним орієнтиром кожного лікаря і в наш час. Дана клятва написана ще в V ст. до н. е., в ній лікарі обіцяють не робити операції зі штучного переривання вагітності: «Жодній жінці не дам абортівних ліків» [2]. Сам Гіппократ виступав не лише проти абортів, а й проти протизаплідних засобів.

Кодекс Юстиніана, який став основним законом у всій Європі в ті часи, встановив покарання за аборт до 41 дня вагітності – заслання, а в більш пізніх термінах вагітності – смертну кару. В основі Закону стародавніх євреїв лежало вчення про образ божий, за яким кожна людина, незалежно від віку, статусу, стану здоров'я, розглядалася як цінність, оскільки вона є унікальним проявом Бога [5].

Таким чином, можна стверджувати, що в стародавньому світі існували протилежні погляди на аборт. У ранній християнській церкві ставлення до абортів було категорично негативним. На Константинопольському соборі 629 року вперше була встановлена кара за аборти, але в середині IX століття Майнський собор відмовився від цього заходу. У 866 році папою Стефаном V було видано едикт, за яким особу, що вчинила аборт, називали вбивцею. Таке бачення набувало все більшого розповсюдження в багатьох європейських країнах, що призвело до створення законів про покарання штучного переривання вагітності. Але з розповсюдженням християнства, а з ним і визнання наявності окремих випадків, за яких аборт вважався допустимим, ставлення до штучного переривання вагітності змінилося.

Чисельність абортів значно зросла, в містах свою практику виконували лікарі-спеціалісти з

абортів, від них не відставали і акушерки. Разом з тим у християнстві розуміння гріховності абортів значно поглибилося. Хоча в Біблії немає чіткої заборони штучного переривання вагітності, але якщо взяти до уваги те, що людина починає жити з самого моменту зачаття, то заповідь «Не вбий» має відношення і до внутрішньоутробного життя. Смертна кара за аборт була встановлена в Англії 1524 року, в Німеччині – 1533 року, Франції – 1562 року. При цьому каралися не лише лікарі, які робили аборт, а й жінки-пацієнтки [5]. Тобто вся профілактика штучного переривання вагітності зводилася до елементарного покарання за його вчинення, тим самим тогочасні законодавці намагалися залякати жінок та лікарів.

У Росії смертна кара за штучне переривання вагітності була встановлена в другій половині XVII століття законом, прийнятим царем Олексієм Михайловичем Романовим. У 1715 році Петро I своїм указом дещо пом'якшив це покарання і відмінив смертну кару [3]. Згодом смертна кара була відмінена і в інших країнах, але покарання залишалося суворим. І зрозуміло, що за такого стану речей набували все більшого розповсюдження кримінальні аборти. Суть останніх полягала в тому, що операція зі штучного переривання вагітності проводилася нелегально, в кращому випадку – лікарем чи акушером, за межами лікарні, а в гіршому – в антисанітарних умовах бабками-повитухами.

У мусульманських країнах уже в XIX столітті існували офіційні заклади, де жінки робили аборти. В 1875 році мати султана Абдул-Газіса навіть видала наказ, згідно з яким будь-яка жителька двору у випадку вагітності робила аборт. У гаремі султана для цієї цілі була призначена спеціальна особа – «кровава повитуха».

Початок XX століття характеризується значним розповсюдженням штучного переривання вагітності у великих містах, і навіть покарання не лякало жінок. Наприклад, у Парижі не лише існувало безліч спеціальних інститутів для проведення операцій зі штучного переривання вагітності, а й навіть діяв спеціальний абонемент зі скидкою для «постійних клієнтів». У 1912 році у Франції серйозно розглядалося питання в парламентських колах про проект щодо введення державного страхування від народження дітей [5]. Це є реальним свідченням життєвого занепаданя нації.

Довготривала історія заборони вчинення абортів і покарання за це, на відміну від очікуваних наслідків, не дала бажаного результату. Кількість абортів, навпаки, зростала. Саме тому деякі країни почали легалізувати штучне переривання вагітності, тим самим прагнучи контролювати кількість абортів, особливо кримінальних.

Що ж стосується історії власне узаконеного абортів, то вона бере свій початок саме з легалізації штучного переривання вагітності у колишньому СРСР, хоча у дореволюційній Росії аборт не був масовим явищем. Не було й епідемії

кримінальних абортів, незважаючи на заборону легального їх проведення. Одиначні випадки штучного переривання вагітності, звичайно, траплялися, але не було масової кількості кримінальних абортів, незважаючи на відсутність контрацепції й «статевого виховання» у сучасному розумінні слова. У той час відсутність абортів була природною.

Вперше у світі аборт за бажанням жінки був узаконений у Радянській Росії 16 листопада 1920 року, коли було видано закон «Про штучне переривання вагітності» [1]. Почала формуватися ціла індустрія штучного переривання вагітності. За тих умов, у яких на той час перебував СРСР, аборт вважався не просто можливим, а й навіть робилися спроби виправдати його, адже в період громадянської війни і голоду вагітна жінка просто не мала іншого вибору. До того ж влада не підтримувала існування християнства, а, відповідно, і ставлення церкви до абортів. Тобто створювалися всі умови для розповсюдження штучного переривання вагітності: усім бажаним надавалася можливість зробити таку операцію в спеціальному медичному закладі і безкоштовно [7, с. 47].

Кількість абортів почала зростати: у 1925 році в середньому по СРСР на 1000 жителів припадало 6 випадків штучного переривання вагітності, в 1926 р. – близько 14, у 1928 р. – 31, а в 1934 р. – уже 42 випадки [7, с. 48]. Відповідно, почав падати рівень народжуваності, це призвело до того, що з 1930 року почалася протиабортна кампанія, а 27 липня 1936 року, за постановою ЦВК та РНК СРСР, аборти були заборонені; передбачалося також збільшення матеріальної допомоги породіллям, розширення мережі пологових будинків, дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів. Навіть за примус жінки до вчинення операції зі штучного переривання вагітності, у тому числі й чоловіком, покладалося тюремне ув'язнення терміном до 2 років [11, с. 143]. Разом з тим робилися спроби стимулювати народжуваність: збільшувався розмір соціальних виплат, було відмінено деякі обмеження з надання відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами, встановлено відповідальність за відмову у прийнятті на роботу чи зниженні заробітної плати вагітним жінкам тощо. Проте аборти не припинилися, навпаки, зросла їх криміналізація і кількість випадків, які ілюструють здійснення абортів в нелегальних, підпільних та антисанітарних умовах.

23 листопада 1955 радянський уряд опублікував новий закон «Про скасування заборони на аборт», у якому йшлося: «Президія Верховної Ради СРСР, ставлячи своїм завданням забезпечення можливості жінкам самим вирішувати питання про їхнє материнство, а також з метою попередження якої-небудь шкоди здоров'ю жінок, викликаній абортів, здійсненим поза лікарнею... ухвалив скасувати закон, що забороняє аборти» [1].

Майже одночасно з «узаконюванням» абортів у Радянській Росії в 1921 році була заснована

Американська ліга контролю за народжуваністю. На чолі Ліги стала Маргарет Сенджер, одна з лідерів феміністського руху. Найбільша увага Ліги приділялася саме високій народжуваності серед робітників, бідних і національних меншин. Для зниження народжуваності Ліга була готова використати пропаганду абортів і стерилізації, безкоштовні аборти, відмову від матеріальної допомоги нужденним матерям і навіть насильницьку стерилізацію. Ліга заснувала мережу клінік, в яких могли робити операції зі штучного переривання вагітності, причому бідним вони робилися безкоштовно. В 1942 році Ліга була перейменована в Асоціацію Планування Родини. Через 10 років була створена Міжнародна Федерація Планування Родини (МФПР). За допомогою цієї організації в масштабах усього світу аборт наполегливо вводиться в повсякденне життя як норма й заохочується як ознака відповідального вибору. У більшості європейських країн штучне переривання вагітності юридично дозволене хоча б за деяких обставин. У багатьох країнах, як і в колишньому СРСР, максимально розширені законні підстави для здійснення абортів, а МФПР веде боротьбу за «вільний репродуктивний вибір». Основний акцент у діяльності МФПР робиться не на боротьбі з абортів як явищем, а саме на ліквідації «небезпечного» нелегального абортів, адже аборт розглядається Федерацією як один із ефективних способів планування сім'ї.

Але згодом ставлення до абортів почало змінюватися, медичні дослідження довели, що штучне переривання вагітності несе в собі безліч негативних наслідків для організму жінки. Відповідно, почали порушувати питання стосовно зменшення кількості звернень жінок за вчиненням відповідної операції. Наприкінці 1990-х років багато країн вводять певні обмеження на аборт. Це, наприклад, обов'язковий період очікування (тобто жінці надається певний час, щоб обміркувати свої рішення), згода чоловіка та ін. Про важливість питання абортів на світову рівні свідчить той факт, що на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку 1994 року (МКНР) в Каїрі було проголошено, що всі уряди мусять намагатися «зменшити випадки звернення до абортів шляхом розширення і поліпшення послуг планування сім'ї» [9]. Тобто питання профілактики штучного переривання вагітності починає набувати глобального масштабу.

Питання регулювання проблеми абортів не оминуло і вітчизняне законодавство. Сучасне загострення проблеми міжправового регулювання абортів зумовлене збільшенням кількості операцій штучного переривання вагітності. За даними Держкомстату України, усього в Україні лише у 2000 р. операцій штучного переривання вагітності було на 12,7 % більше, ніж народжень дітей.

Відповідно до норм законодавства України, операція зі штучного переривання вагітності може здійснюватися за бажанням жінки, якщо

вагітність не перевищує дванадцяти тижнів. Пункт другий ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України зазначає, що штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від 12 до 28 тижнів у випадках, встановлених законодавством [13].

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду профілактики штучного переривання вагітності демонструє нам, що найчастіше основний акцент робиться саме на пропаганді контрацепції. Адже відсутність вагітності не ставить під загрозу її переривання. Хоча сучасна контрацепція не забороняється законами України, доступ до неї часто обмежується браком державного фінансування контрацептивів для малозабезпеченого населення. Проте багато інших країн, особливо членів ЄС, мають серйозні державні програми збільшення доступу до контрацептивів, особливо для малозабезпечених. У Франції, наприклад, медичні контрацептиви відшкодовуються із державної системи соціального забезпечення. Франція перейшла до національної кампанії із поширення застосування контрацептивів ще з 2000 року, коли виявилось, що рівень абортів дещо підвищився. Програму назвали «Контрацепція: твій вибір залежить цілком від тебе» і побудували так, щоб жінці було повністю пояснено про можливий вибір контрацептиву, який би підходив саме їй [9].

В Україні ж необхідність інформування і навчання різних категорій населення з проблем планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я зокрема і охорони здоров'я та культивування здорового способу життя в цілому передбачено рядом законодавчих і нормативних актів України.

Зокрема, стаття 32 Основ законодавства України про охорону здоров'я проголошує, що держава сприяє утвердженню здорового способу життя населення шляхом поширення наукових знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення тощо [8, с. 26].

Однак на практиці ці заходи впроваджуються поки що не на достатньому рівні. Попри наявність зазначених рішень Парламенту й Уряду, у середніх та вищих закладах освіти досі широко не запроваджено спеціальних програм з питань планування сім'ї. Досягнення позитивних тенденцій у зазначеному напрямку є тривалим і складним процесом, який потребує здійснення ряду заходів з боку усіх державних установ і закладів та громадських організацій.

Наприклад, Міністерством освіти у 1996 році розроблено й рекомендовано для використання в 1-11 класах загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій досить інформативні й широкі за змістом програми з курсу «Основи валеології». В рамках цього курсу, починаючи з 6 класу середньої школи (де навчаються діти віком 11-12 років), передбачено вивчення кола питань, пов'язаних з

охороною репродуктивного здоров'я, профілактикою венеричних хвороб, СНІДу, планування сім'ї, контрацепції тощо. Слід наголосити, що питання, пов'язані з репродуктивним здоров'ям і плануванням сім'ї, входять і до обов'язкового курсу біології людини, який читається у 8 та 9 класах середніх загальноосвітніх шкіл («Розмноження та індивідуальний розвиток людини», «Екологія людини») [6].

Таким чином, можна підсумувати, що штучне переривання вагітності має довготривалу історію і було відоме ще задовго до нашої ери. Найбільше даних про абортивну практику старовини можна знайти в історичних джерелах про Стародавній Рим та Грецію. Саме в цих імперіях почала розвиватися законодавча увага до штучного переривання вагітності, формувалося ставлення до абортів у свідомості лікарів та представників влади. Залежно від цього і відбувалося становлення негативного ставлення до абортів у християнстві, що впливало на світоглядну позицію більшості країн Європи. В усьому світі почали прийматися відповідні законодавчі акти, які забороняли аборти і призначали покарання за його вчинення. Нерідко це могла бути навіть смертна кара (Англія, Німеччина та ін.). Така хвиля антиабортних законів дійшла і до Царської Росії, в якій з часом після Жовтневої революції було прийнято перший у світі закон, який легалізував штучне переривання вагітності (16 листопада 1920 р.);

створювалися умови для того, щоб кожна бажуюча жінка мала змогу зробити аборт, причому безкоштовно. Але так тривало недовго, наступні закони почали вводити плату за операцію штучного переривання вагітності; встановлювалися певні обмежувальні умови, а згодом узагалі аборт було заборонено і встановлено кримінальне покарання лікарів і жінок за вчинення штучного переривання вагітності. Але з 1955 року і до сьогоднішнього дня аборт знову легалізовано. Це, відповідно, справило свій вплив на формування законодавства в уже незалежній Україні.

Сьогодні в нашій державі питання штучного переривання вагітності регулюються кількома нормативно-правовими актами (Основи законодавства України Про охорону здоров'я тощо), в яких визначаються законні підстави для вчинення абортів та відповідні норми покарання за вчинення абортів без відома жінки або примусово. Але, незважаючи на це, в українському суспільстві тривають дискусії з приводу того, чи вважати аборт злочином. Тобто штучне переривання вагітності дійсно є актуальною проблемою сучасності, інакше б навколо неї не точилися б суперечки вже протягом багатьох століть, чи навіть тисячоліть. На основі цих дискусій можна зробити один беззаперечний висновок: боротися з абортами найкраще саме шляхом їх профілактики, адже, як показує історія, ні заборона абортів, ні їх легалізація не

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко І. З історії абортів... Коротко. – Режим доступу: <http://noabort.org.ua/2007/09/23/istoriya-abortu/>.
2. Вплив абортів на суспільство. – Режим доступу: <http://noabort.org.ua/2007/07/14/vpliv-abortiv-na-suspilstvo/>.
3. Все советские абортыв будут наши // Знание – сила. – 2008. – № 6. – С. 85-88.
4. Вустенков В.В. Право на аборт в контексті дотримання міжнародних прав людини. – Режим доступу: <http://novosti.mif-ua.com/archive/issue-3094/article>.
5. История абортыв. Аборт в истории человечества. – Режим доступу: <http://www.choicewoman.ru/history/>.
6. Концепція Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки». – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/print/?docID=3895>.
7. Лебина Н. Абортмакеры в подполье // Родина. – 1999. – № 1. – С. 47-51.
8. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н.Б. Болотіна. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 412 с.
9. Обґрунтування запровадження планування сім'ї в Україні (в основі роботи – фактичний матеріал з Європи, Євразії та США) / Т.Дж. Боссер, Д.М. Баузер та ін. – К., 2007. – 36 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 144 Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – С. 114-119.
11. Романовский Г.Б. Право на аборт: отечественный опыт // Человек. – 2003. – № 6. – С. 141-145.
12. Сімейний кодекс України від 15 січня 2003 року. – К.: Атіка, 2003. – 80 с.
13. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

Рецензенти: Букач М.М., д.пед.н, проф.;
Клименюк Н.В., к.пед.н., в.о. доц.